

Bródy „olyan korban született, amikor a nagy élnivágások mögött is ott lappangtak már a fáradozás, a nemtörődomség árnyai, a költőzködés előtti idő slendriánságai. Semmit se tett már a maga helyére, mert érezte, hogy menni kell a kornak, amelynek gyermeke volt. A változást, a hurcolkodást, a régi ház elhagyását minden és mindenki várta. Senki se vetett már olyan horgonyt élete hajójának, amely horgony szilárdan megmaradhasson helyén a levegőben lógó világháborúban.” (II. 446.)

Külön tanulmányt érdemelne az első világháború szerepe Krúdy írói fejlődésében, bár nem fordulópont, bizonyos látszatok ellenére sem, csak igen jelentős állomás. A teljes pusztulás és a várt kibontakozás csődje, a történelmi légüres tér kínzó élménye voltaképpen csak betetőzése az író alapélményének. Ne felejtjük el, hogy az utazó Szindbád alakjában, vagy a vörös postakocsi jelképében Krúdy már a háború előtt megtalálja a jelen kijátszásának, nem-vállalásának művészi lehetőségét. Már e „boldog, békés” Ferenc József-korban arra kényszerül, hogy a mindenkoriban mában jelentkező kielégületlenség érzését valamiféle sose-volt tegnap illúziójával próbálja csitítani. Már ekkor megteremtí a maga mitológiai világát, amely mindig az élményszerűen megtapasztalt valóság hangulati vetülete, sohasem a képzelet szülőtte csupán. Krúdy a legkevésbé sem „fantasztikus” író; képzelete mindig a valóságélmény taszítóerejétől kapja meg a szükséges kezdősebességet. A valóságtól csak el-

távolodni tud, elszakadni soha. Ezért képtelen igazán kitörni a valóság tér- és időbeli korlátai közül, akár a személyesen meg nem élt régebbi múlt, akár a jövő, az utópia, akár a fantasztikum irányába; bármilyen kényszerítő is a kielégületlenség érzése és a menekülés vágya, a mából csak a tegnapi jut el.

Az 1914-gyel kezdődő időszak egyrészt „légüres tér”. (Jellemző, hogy a háború kitörése után megért csaknem teljes két évtized egyetlen pillanatát sem stilizálja tegnapra az író!) Másrészt viszont az idő teljessége ez a kor, akár az élmény intenzitását, akár a művészi érettség fokát tekintjük. (A *Hét bagoly*, a *Boldogult úrfikoromban*, *Az élet álom* novellái, a *Rezeda Kázmér szép élete* mind a háború után születnek.) De bizonyos vonatkozásban a csőd kora is ez az idő Krúdy pályáján: éppen ereje teljében kerül legtávolabb annak a lehetőségétől, hogy kor-élményéből a kor nagy regényét megalkossa. A valóság pontos érzékelésének és az ábrándok kergetésének kettős igénye, sőt kényszere, az a „megoldhatatlannak látszó belső feszültség”, amelyről Kozocsa beszél, itt már olyan nagy, hogy a rezignáció és ironia villámhárítói nem mindig tudják levezetni, csak villámszerű kisülések, főleg a publicisztikai írásokban, de néha regényekben, novellákban is, s ezek egy-egy pillanatra olyan mélységekbe világítanak bele, amelyek egy művészi látomás ködein, páráin át máskor csak sejlenek.

Ruttkay Kálmán

MÓRA FERENC: VÉREIM. PARASZTJAIM*

Sajtó alá rendezte Madácsy László. A magyarázó szótárt összeállította Vajda László és Madácsy László. A jegyzetet írta Vajda László. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1958. 488 l. Móra Ferenc összegyűjtött művei [1. kötet]. Szerkesztő Vajda László.

„Nem sok reményem van rá, hogy klasszikus legyen valaha” — írta Móra 1925-ben (165. l.) s valóban, irodalomtudományunk és irodalmi köztudatunk máig sem döntötte el megnyugtatóan, századunk klasszikusai közé számítsa-e a ragyogó tollú publicistát, elbájoló nagy csevegőt, kedveshangú, meleg humanista tárca-író, a magyar kisgyermek búvószavú mesemondóját. Egy ismertetés sem vállalkozhat arra, hogy pördöntő érveket sorakoztasson fel Móra sajátos klasszicitásának igazolására; ezt majd megérleli az idő. Az olvasók mindenestre már a huszasharmincas években, s könyvei népszerűségéből, kelendőségéből ítélve azóta is folyton

véleményt mondtak Móra életműve felől, s ha tudjuk is, hogy a közönségsiker olykor kérészteltű, divatos nagyságoknak is kijár, itt alighanem mégis másról van szó: egy mélyen emberi mondanivalójú, sajátos stílművészetű, nagy író maradandó életművéről vall az olvasók szeretete.

A szegedi recenzens nem tudja véka alá rejtteni lokálpatrióta örömét, hogy amit évek óta sürgetett, immár megvalósulóban: a szegedi klasszikusok egymásután jelennek meg sorozatos kiadásokban. Móra életművét egyszerre két sorozat is megkezdte közkinccsá tenni: az ifjúsági műveinek változott kiadása, mely e sorok írásakor már

* Péter László bírálata már szed. s alatt volt, amikor az *Irodalomtörténeti Közleményekben* (1953. 2—3. sz.) megjelent Vargha Kálmán kritikája ugyanerről a Móra-kötetről. A két szerző egy ástól függetlenül elzozott, kritikai észrevétel helyenkénti egyezéseinek oka a tárgyaló kiadvány szerkesztési elvének vitatható pontjaiban keresendő. (A szerk.)

a tizedik köteten is túl van, s az oeuvre-jének többi részét, tárcáit, regényeit, publicisztikai írásait tartalmazó, húsz kötetre tervezett sorozat, amelynek ez az első kötet.

A gyűjteményes kiadás — mint a szerkesztő Vajda László leszögezi (442) — nem kritikai jellegű ugyan, de a tudományos igényeknek is meg akar felelni, az irodalomtudomány ügyét is szolgáltni kívánja. A jegyzetapparatus gondossága, az egyik-másik íráshoz kapcsolódó — miniatűr tanulmány-számba menő — alapos jegyzetanyag, a variánsok summiázó egybevetése a közölt szöveggel — mindez valóban alkalmassá is teszi a kiadást a tudományos vizsgálódásra. Mégis szóvá kell tennünk, hogy e sorozatnak nem lett volna szabad elmulasztania a kínálóközzé alkalmat az életmű időrendi közzétételére, úgy, amint azt (hogy más szempontból nem teljes sikerrel, az most nem ide tartozik) a Czibor János-gondozta Tömörkény-kiadás helyesen teszi. A gyűjteményes Móra-kiadásnak is függetlenül kellett volna magát a korábbi kiadások többé-kevésbé esetleges kereteitől és a kritikai kiadásokhoz hasonlóan a kronológia legfontosabb, számos új összefüggést megvilágosító fonálra kellett volna fölvezetnie a tárcák, cikkek gyöngyeit. Mert mi teheti megokolttá a korábbi kiadások hagyományos kereteihez való ragaszkodást, e rosszul értelmezett hűséget? A kötetek egy részénél az, hogy maga az író szedte így össze őket, tehát bizonyára a csoportosítással, a tematikus rokonítással is volt mondanivalója. Ez részben igaz, de — ahogyan a kritikai kiadások még a sokkal szorosabb egységet jelentő vers-ciklusokat is fölbontják és az egyes darabokat visszaosztják időrendi helyükre — ez nem elégséges ok, hiszen az ilyen összefüggést a jegyzetek élén egy kiadástörténeti összeállítással (az író által sajtó alá rendezett kötet vagy kötetek tartalomjegyzékének közreadásával) kellőképpen éreztetni lehet. De hogy még az író által kiadott könyv szerkezete sem lehet tabu, azt be kell látnunk, ha arra gondolunk, hogy az író öncenzúrája mennyit kihagyatott vele egy-egy kötetének sajtó alá rendezése során (akár egyszerűen helyhiány miatt, akár más, főként politikai okokból), tehát voltaképpen mennyire esetleges egy-egy ilyen könyv tartalma is. Hogy ez Móra esetében sem lehetett másként, jól mutatja, hogy a Lantos-Genius által kiadott tárca-köteteknek csak lényegesen kisebb része jelent meg az író életében, tehát saját gondozásában, a zöme csak halála után, mások (talán Szalay József, vö. 445) szubjektív szerkesztői ízlésének, ötletének, anyagismeretének véletlenszerű objektívációjaként.

A mostani kötet mindjárt példa is arra, mennyire célszerűtlen a konvencionális kötetekhez való ragaszkodás. A *Véreim* 1927-ben jelent meg Móra gondozásában, a *Parasztaim* 1936-ban, Szalay Józsefében. A két cím sejtet bizonyos téma vagy műfaj szerinti kapcsolatot, közelebbről nézve azonban azt látjuk, hogy a *turcák jöresze az író bármely kötetében helyet kaphatott volna*. Hiszen az *Egy gyászjelentés szelére*, a *Szeksértés*, a *Gergelynap harangszó* vagy a *Szél angyó jót akar* éppúgy beillenék a „Szegedi tuipántos láda” címmel 1936-ban megjelent gyűjteménybe, mint a *Küsmődi felkarolja a hazát*, *Illés megtette a törvényt*, *Mindenféle ördögökről* stb. az „*Utazás a földalatti Magyarországon*” címűbe (1935). Vagy ha műfaji egységet keresnénk a hagyományos kötet-keretekben, akkor is azt kellene látnunk, hogy ilyen sincs: még a *Vereimben* is együtt vannak a korábbi gyermekmesékből átírt tárcák az önéletrajzi jellegű elbeszélésekkel (*Mindennapi kenyerrünk*, *A gyemántcserep*, *Én és a zene* stb.) vagy éppen a Tömörkényi ízeit idéző rajzokkal (*Osztokodások*, *Igazságkeresők*, *Külpolitika*, *Mihály jolyamatba tele*, s *Zuginé egyikéje* első része). Nem is beszélünk arról, hogy a *Parasztaim* c. kötetben benne van két műfajilag teljesen elütő írás, egy egyfölvonásos (*Csöszfogadás*) s egy jelenet, vagy inkább monológ (*Szakadsz-e már cérna?*), melyek egyébként aligha voltak „a Parnasszusra szánvák”, s bizony — különösen a monológ — művész értéke, parasztszemlélete sem méltó Mórához. (Egy kritikai kiadás ezeket a tárcáktól elkülönítve közzölné.)

Mindezek után sajnos be kell értnünk azzal, hogy a megindult gyűjteményes Móra-kiadás követhetetlenül adja kezünkbe az író műveit: csekély részben a Móra által, zömében a véletlen szerinti, s ismét kisebb részben — a kötetben most először megjelenő írások esetében — a helyes időrendi szerkesztésben. Már-már bele is nyugodtunk volna ebbe, de az első kötet máris nyugtalanító kérdéseket vet föl. A mostani kötet nem közli a *Vereim*-ből a *Szeptemberi emlék*, *Mikor én telkesgazda voltam*, *Istenáldotta búza*, és *Az édesapám fejfái* című írásokat, mivel ezek szerepelnek a „Daru utcától a Móra Ferenc utcáig”, illetve a „Georgikon” c. kötetekben is (445). *Tehát nem tud következetes maradni a hagyományos kötetekhez való alkalmazkodásban sem*. S ezt még tetézi azzal, hogy viszont itt közli a „Kedve: öreg árnyak” közé való *Egy gyászjelentés szelére* címűt vagy az *Istenáldotta búza* c. írásához szorosan kapcsolódó, tőle elválaszthatatlan, időrendben is ötnapos különbséggel utána következő *Hol termett az istenáldotta búza?* c. tárcát, noha, ha ebben következetes akarna lenni, azt is

át kellett volna vinnie a „Georgikonba” (ha — tekintve zártságát — másként nem, ennek függelékéül).

Ez az első kötet egyébként nem állította nehéz feladat elé a sajtó alá rendezőt, hiszen voltaképpen ismert anyagot kapunk; *ami új, azt a jegyzetek nyújtják*. A szövegközlésnek sincs különösebb problémája, bár itt-ott egy kis szövegkritika nem ártott volna. Például azt a durva sajtóhibát, amelyet nyilván a „Véreim” kötet szedője tett a szövegbe, hogy ti. Tisza Lajos *Gesztre* lovagolt Gerliczy báróékhoz (holott tudnivaló, hogy Gerliczy báróék *Deszken* tartottak kvártélyt a grófnak), föltétlenül ki kellett volna igazítani (149). Külön problémát jelent Móra nyelvjárásossága, illetőleg az e téren adódó következtetlenségek olvasót zavaró szerepének kiküszöbölése. Ez, hitem szerint, részben nyomdatechnikai eredetű, a pesti szedők olvasatának eredménye, részint azonban — s ez még minket is meglep — azt bizonyítja, hogy a *felegyházi Móra sem tudott veglegesen tisztába jönni a szegedi nyelvjárás egynemely sajátosságával*. Így pl. nyilván szándékosan írja a tárgyrág előtti ő-t következetesen, noha a népnyelv itt e-t mond az ilyen esetekben, mint *akiköt* (115), *zöldeköt* (122), *akármelyiköt* (174.), *földemöt* (247), *egyiköt* (60), *mindönt* (68), *fejédöt* (346), *szögeköt* (422) stb., stb. Más esetekben az a zavaró, hogy a szó félig ő-ző csak: *megkörnyéközte* (40), *tisztöltetem* (57), *szömedöt* (64), *löhetett* (251), *mögkérdezni* (273), *rendőlne* (320) stb. Máskor oda is tesz ő-t, ahova a szegedi nyelvjárás nem: *régöbben* (74, 238), *nézőzönek* (115); *mindögy* (122, 139), *ölöget* (öleget, 253), *ögyöbet* (ögyebet, 376) stb. Kedvvel használt a szegedi nyelvjárásban szokatlan igealakot is: *mönünk* (346), *elmönök* (410). Ezek az elírások jórészt olyanok, mint amilyeneket Móricz Zsigmond *Rózsa Sándor*ával kapcsolatosan már annak idején szóvá tettek a nem éppen elfogulatlan kritikások, de amelyeknek tárgyi igazát s az ő-zést ismerő olvasóra tett zavaró hatását valóban el kell ismernünk. Móricz annak idején Bálint Sándort kérte föl a nyelvjárasi korrekcióra (s ennek a nyomda sürgetése miatti elmaradása volt a hiba oka), és ezzel is (s erre vonatkozó hiteles nyilatkozatai szerint is) kifejezésre juttatta a nyelvi realizmus igényét a hiteles nyelvjárásias beszélgetésben. Fölvethetjük ezt Móra esetében is: azt hisszük, nem hűtlenség Móra szövegével szemben, ha — mint a *Rózsa Sándor* ügyében is — azt javasoljuk, hogy a sajtó alá rendezők — rendkívül óvatos, gondos mérlegeléssel — javítsák ki ezeket a nyelvi szeplőket a szövegben. Félreértés ne essék: kizárólag az ő-zés hibáinak javítását (tehát a rossz helyre tett ő-betűk e-vel való

cseréjét, s a közvetlenül ő-ző alakokban a szükséges ő-k pótlását) javasolom, semmiképpen sem azt, hogy nem ő-ző alakokat átírjunk ő-zővé. Hiszen a nyelvjárásosság Móránál is inkább stílzálás, mintsem teljes, naturalisztikus hűség; nem is mindenütt él vele. De az ő szemmelében cselekszünk, ha ott, ahol élni kívánt e nyelvi festési módszerrel, kiigazítjuk a részben tőle, jórészt pedig a nyomdatól származó elírásokat.

Az egyes írásokhoz fűzött jegyzetekről elmondtuk már, hogy *Vajda László többéves, alapos kutatómunkájának eredményeit summarázzák*, s hogy főként ezek jelentik az újat, az irodalomtudomány számára hasznosat ebben a kötetben. Sajnáljuk, hogy a kötet végfelé nem kapunk ugyanolyan alapos magyarázatokat, mint az elsőknél, s hogy nem tért ki (csak elvétve, pl. az *Oszlókodások* esetében) *tárgytörténeti összefüggésekre*. Pedig Móra talán a legjobban alkalmas arra, hogy rajta az *irodalmi hatás és az eredetiség dialektikus összefüggését* tanulmányozzuk. A világirodalom összes nagy alkotója — Shakespeare-től Anatole France-on át Móricz Zsigmondig — élt az „utánzás eredetiségének” (France kifejezése szerinti) módszerével. Bartók idézi egyhelyütt Sztravinszkijt, aki nem hogy tagadta volna, vallotta, hogy „ott veszi témáját, ahol találja”; Benedek Marcell írja Shakespeare-ről, hogy egyetlen drámája sincs, amelynek tárgyát maga találta volna ki. France mondja Rabelais-ről szólva, hogy „a nagy költők egyúttal nagy kölcsönzők”. Móra mindenben megfelelt e jellemzésnek: csak a mostani kötetben is két olyan elbeszélés szerepel (*Az Asszonyok Tüköréből*, *Tápei diplomaták*), amelyről a magyar anekdóta egyetemes kapcsolatainak kitűnő kutatója, György Lajos derítette ki világirodalmi összefüggéseit. De ott van pl. a *Diplomaták*, amelynek gyökere nyilván a néphagyományban van, anínt a Kálmány gyűjtötte „Nagytomondó huszárok” (Hagyományok, 1: 178) mutatja.

De neincsak sujet-ke, hanem kisebb motívumokat, s nem csupán a világirodalom közpréda-számba vehető folklorisztikus anyagából, anekdóta-kincséből, mesevilágából kölcsönöz Móra, hanem sokkal közvetlenebb forrásokból is. Ott van pl. a *Harmadikon* befejező mozzanata, amikor az öreg szerb ember a magyar meg a szerb bakterre hárítja a felelőséget, amiért a szerbi szerbek meg magyarok negyvennyolcban hajbakaptak (43). Csaknem azonos szavakkal írta meg ezt már Móra elődje, Tömörkény is a zentai Vászó bácsi szájába adva a tanúságot: „Szerb pap fölment a templomba és prédikálta: gyűnnek a magyarok és megölnék minden szerbet. Akkor magyar pap is fölment templomba és prédikálta: gyűnnek a

szerviányok és megölnek minden magyart. No aztán addig prédikáltak, hogy összevesztünk.” (Faj és felekezet. *Vándorló földek* 1952. 179.) Nem érdektelen, hogy még a témára rátérő fordulat („hanem negyvennyolcban maga sem lehetett ilyen fehér kis birka”) is megmaradt Móránál („azért negyvennyolcban a szőregi szerbek is csak ráfogták a kaszát a magyarokra”). Vagy idézhetjük a *Hol termett az isten-áldotta búza?* című tárcának anekdótáját arról, hogyan hallotta a szegedi tanyavilág népe Szluha Guszti szegedi rendőrkapitánytól Homéros Ilíaszát, s mint lett egy esztendő leforgása alatt Achillesből — „Ag Illés nevezetű huszárgyőrök.” Móra itt sem tartja szükségesnek elmondani, hogy ezt is Tömörkénytől tudja, ő is írta meg alig egy évtizeddel annakelőtte *A tanyai ember Ag Illése* címmel egy néprajzi szakcikkében (*Ethn.* 1914 : 97—101.) Meglehet, hogy már nem is emlékezett rá, honnan tudja: innen az a néhány apróságban megmutatózó eltérés is (Tömörkény nem Szatymazra, hanem Alsótányára teszi az esetet, s nem egy esztendő múlva, hanem „harmadnap estenden” hallotta vissza a főkapitány a mesét. Mindenesetre Mórát — az egy éves distantia — hihetőbb!)

Ugyanitt a *Földhözragadt János történetében* olvassuk azt az apró epizódot, hogy a háború poklában, a lengyel harcmezőkön a szegény földnélküli János, miközben hasonfekve várta a halált, „a srápnelek csipogása közben belemarkolt a föltürt földbe, szétmorzsolta, a szagát beszívta, a nyelve hegyére vette és hátraszólt a tisztjének: — Hadnagy úr, ez ám a föld!” (161). Móra nem járt a fronton; ezt a magyar paraszt földszeretetére oly jellemző esetet szegedi barátjától, Tonelli Sándortól hallhatta: Tonelli, aki tartalékos hadnagyként szolgált a világháborúban, egyik cikkében, melyet emlékezetem szerint (sajnos, elmulasztottam följegyezni) 1928—30 között a *Homokóra* c. szegedi hetilapban írt háborús emlékeiről, maga is elmondja, csaknem szó szerint így.

A „kalcinált szóda”, a „herepfedény”, meg a „tetrakontaoktaéder” mellett Móra sokat emlegetett példája az iskolában tanult haszontalanságok, tudni nem érdemes dolgok szimbolizálására, s néptől idegen, álpátoszú stílus érzékeltetésére az a tanyai vizsga, amelyen szegény kis Buborék Tallas Andriska hiába rugaszkodik neki többször is a Mátyás királyra választásáról szóló történetnek, csak nem tudja kiolvasni a számára értelmetlen kifejezést: olvas előbb „fennkölt leldekésést”, aztán „felkönt leldekésést”, végül „fölkönt leselkedést” — csak éppen a „fennkölt leldekésésre” nem tud ráállni „a szegény kis

szittyta” nyelve (197—198). Móra írásának első változata a jegyzet szerint 1931-ből való. S a *Szeged* című napilap 1924. június 22-i számában Juhász Gyula — minden bizonnyal makói élményei alapján — ezt írja *Kis magyarok vizsgálznak* című riportjában: „Először olvasás van, Petőfi Sándor életét betűzik, lelkendezve, néhol akadozva és a nagy ember alakja, sorsa mondatról mondatra nő, nő, a kiskőrösi bölcső ringásától a segesvári közös sír dübörgéséig... A hazafias lelkesedés... rebegi a pöttön Kovács Kása Jani, mire az elnök úr szeliden megkérdezi: — Hogy is van az, fiam? Nézd csak meg jobban egy kicsit! — A hazafias lelkesedés — sivitja még nagyobb buzgósággal a gyerek. — Lelkesedés, fiam, lelkesedés! — A hazafias lelkesedés — törri ismét a nyelvét és negyedszer is csak lelkesedés az...”

Az, hogy honnan vette Móra témáit, motívumait, érdekes, de tán még érdekesebb, *hogyan alakított rajtuk*. Juhász Gyula — újságírói, riporteri földadatahoz híven — színesen, de a valósághoz ragaszkodva írta le az elemi iskolai vizsgát. Móra *költött*: a megtalált, készen kapott valóság-magot a maga fantáziája és erendő humorérzéke szerint továbbfejlesztette, s amíg Juhász nebulója kitarat a lelkesedés mellett, Móra újabb tréfaforrást lel a szó továbbvariálásával. S nemcsak jó szójáték-sorozat ez a számára, de alkalmas mondanivalója tartalmi elmélyítésére is: kifejezi, hogy a lelkesedésre még véletlenül sem tud ráhibázni szegény kis magyar, mert ez számára idegen szó; keres tehát olyat, ami neki értelmes! Mindezt Móra még fokozza, hogy a „hazafias” jelző helyébe is olyat fundál ki, amely a jelzett szóhoz hasonlatosan értelmetlen a nép számára, s szintén alkalmas népetimológikusan „értelmessé” alakításra.

Minden alkotó, aki közkincsékként kezeli a világirodalom és a folklór egyetemes tárházát, szükségét érzi, hogy nyilatkozzék is az eredetiség és utánzás problémájáról; nem véletlen, hogy éppen Anatole France ejt szót annyiszor erről. Móra egy fiatalkori cikkében (Plágium-tudomány, *Az Idő*, 1908. február) szintén vall erről, elárulva, hogy maga is „találva” érzi magát, amikor a forráskutatókat — mint afféle fán élősködő hernyókat — elutasítja attól a földattól, mely kimutatná, „legnagyobb költőink mit honnan loptak össze.” S a mai kutató — bármennyire is szintén „találva” érzi magát Móra itteni próféciájától (hogy ti, nemcsak a régiek, az új írók, költők is megkapják a maguk hernyóját!) — mégsem mehet el Móra írásai mellett anélkül, hogy szemügyre ne vegye mind forrásait, mind azt a sajátos, „mórai” módszert, amellyel sajátjává haso-

nítja a készen kapott ténákat, motívumokat. Akár tudatos, akár véletlen volt például, hogy a *Hol termelt az istenáldotta búza?* című tárcában Móra szuverénül használta Tömörkény motívumát, nagyon jellemző és a művészi hatást fokozó dolgot tett vele: a forma adekvát a tartalommal; az Ág Illés-motívum újramesélése pontosan azt illusztrálja, amit az író egész írásával képviselt: a motívumok vándorlásának, tudatos írói alkalmazásának jogosságát. *S miközben magyarázta — meg is valósította Móra* — akárcsak a népköltészet — az eredetiséget nem a motívumban, a témában, hanem a megformálás sajátosságában, az aktualizálásban valósítja meg.

Az aktualizálást remekül igazolják Vajda László bibliográfiai jegyzetei. Meglepő például, hogy a huszas évekbeli, *Világban és Magyar Hírlapban* megjelent tárcák zömét megírta Móra még 1921-től datálható országos hírneve előtt, vezércikkekben és gyermekmesékben. Az a Móra, akit könyveiből ismer az ország olvasóközönsége, voltaképpen az 1921 utáni Móra, hiszen előtte csak mint „lírai költő” volt ismeretes, de az is inkább csak a Petőfi Társaság konzervatív költői előtt. (Ezért érthető Ady lesújtó nyilatkozata Móráról 1906-ból, hiszen ő még csak az Arany-epigon, Pósa társaként szereplő költőt ismerhette!) Most mindannyiunkat meglep, hogy a huszas években született tárcák legszébbjeit — voltaképpen 15–20 évvel korábbinak kell tartanunk, s leszögezhetjük, hogy *Móra írásművésze volt már országos prózairói hírneve előtt is*; az országos publicitás csak ösztönözte és továbbérelte művészetét. A jegyzeteknek a korábbi mesevariánsokra való utalásait megszerezhetjük még kettővel: így az *Én és a zene* megjelent *A körtemuzsika* címmel (*Furfangos Cintula*, 1955. 3. kiad. 80–82.), a *Tápai diplomátuk* pedig *A szőregi követek* címmel (uo. 137–139.).

Még van néhány kisebb megjegyzésünk a jegyzetekhez. Szalay József nem rendőrkapitány, hanem rendőrőrkapitány; ez nem lenne önmagában fontos, de Móra meg lehetősé gyakran emlegeti így (445). Móra és Juhász 1919 áprilisában nem a kormánytól kapott megbízatást kulturális munkákra, hanem csupán a szegedi második, ún. polgári direktóriumtól, pontosabban Dettre Jánostól (447). A *Tetrapontaoktaéderek* c. tárca jegyzetének megjegyzését, hogy a „bevezető és befejező része az első kiadás szövegében nem található” (448) nem értjük: az itteni szöveg ugyanis nem tér el az első kiadásétól. Véletlenül lemaradt volna mégis? A *Lóvászár* jegyzete „első fogalmazásának” említi a közölt változatot (455); ez azt jelentené, hogy volt későbbi is; ez esetben viszont

talán a későbbit kellett volna közölni, hiszen a kiadások szabálya, hogy mindig az író kezéből kikerült legutolsó változatot bizzuk az örökkévalóságra, hacsak ennek valami egyéb ok (kényszerű változtatás, cenzúra stb.) ellené nem mond. A *Hol termelt az istenáldotta búza?* jegyzetében említést érdemel volna talán, hogy az Ág Illés-motívum fölbukkan a *Négy apának egy leánya* c. regényben (1955. évi kiadás, 110. l.) is. A *Csöszfogadást* korábban mutatták be, mint a jegyzet tudja; Móra *A saját kézírásomról* c. tárcájában (*Sokjéle*, 1927. 208.) elmondja, hogy „valami baráti kör farsangi multságára írtam vagy hat éve egy ártatlan tréfát, amit aztán pár esztendeje a makói színházban egész komolyan is »színré hoztak». Nem tudom *A saját kézírásomról* pontos megjelenési adatait, de az egyfölvonásos tárgyából (az értelmiség leszegényedéséből, a rekvirálásokra való utalásból, a kiszagda-önéretet nagy fokából) arra következtetek, hogy a *Csöszfogadást* 1920-ban írhatta Móra. A makói színházban pedig — Juhász Gyula *Szép csöndesen* és Réti Ödön *Viora* c. jeleneteivel együtt — 1924. szeptember 18-án mutatták be. Ez alkalommal készültek az ismeretes csoportképek, melyek részint különféle helyzetekben a három szerzőt, részint pedig néhány makói barátot — köztük a fiatal József Attilát — is ábrázolják; ez utóbbiról írta Juhász Gyula is, Diósszilágyi Sámuel is az ismert anekdótát „az aradi vértanúkról” (a két szakállas, Juhász Gyula és Károlyi Lajos miatt). Az 1925-ös szegedi előadás tehát nem az első volt. (Egyébként úgy emlékszem, az állástalan színészek javára még egyszer, 1926 őszén is bemutatták. A napisajtóban persze ennek is utána lehetne nézni.)

Engi Tüdő Vincéről Cserzy előtt (473) már Tömörkény is írt, tárcában (*Rónasági csodák*, 1905) és néprajzi cikkben (Tanyai orvosságok, *Néprajzi Értesítő*, 1907: 244–245.) is.

Farkas Szilárd, „a regénybe is belementett csókai pap” (310) a *Négy apának egy leánya* — Pap Fidéjé. Eletrajzi szempontból is, a regény értelmezése szempontjából is érdekes ez, mert a regényelemzésnek vizsgálóra kell majd vennie, hogy a csókai ásatás emlékei (a 910-es években) és a Heller Ödön meggyilkolásával kapcsolatos tápei valóságzikrák (1920–21-ből) mint ötvöződtek, fonódtak egybe a regényben.

▲ gyűjteményes kiadás tájékoztatójában olvassuk, hogy a sorozatban megjelenik majd egy kötetnyi kiadatlan karcolat *A lümbusz-ból* címmel. A cím nagyon találó, valóban mórái, hiszen kedvelt szavát teszi meg

kötetcíméhez. Azonban szeretnők, ha Móra írásmódjához híven s-sel szerepelne a szó, hiszen magyarosan így is ejtik. Hasonlóképpen, a verseket tartalmazó kötet címében (*Könnyes könyv*) megfontolandó a hosszú mássalhangzó; ismeretes, hogy az első kiadások címe bizonyos archaizáló szándékkal „Könyes könyv” volt; megváltoztatásához alapos mérlegelés és — megokolás szükséges.

Végül a magyarázó szótárról: ez bizony nem könnyű probléma. Magam is sokat vívódtam rajta magamban is, lektorral is a Juhász Gyula-prózák sajtó alá rendezésekor; nincs ugyanis objektív mérce ahhoz, mit kell magyaraznia egy ilyesfajta népszerű kiadás szerkesztőjének. Ha mindent akarna magyarázni (minden nevet, idegen szót, tájszót stb.), a könyv fele texikonná változnék. Mihelyt viszont szelektál, rögtön szubjektív lesz, s a legkönnyebb követelni a jegyzeteléstől ezt vagy azt a szót. Ime: míg a *lenungot* mindenki ismeri, mégis magyarázza a könyv, nem kapunk magyarázatot az ilyen idegen szavakra: *idioma* (87), *entente-komiszáros* (97), *fidibusz* (104), *illojális* (105), *détail* (114), *immunitás* (137), *kondoleál* (146), *l'art pour l'art* (10) *múzeum-chef* (38), *doktriner* (25), *budget* (37), *kriminalista* (329), *laterna magika* (329), *grép-fruít* (434) stb. (Ez utóbbi azért is fontos, mert rim következik rá.) De hasonlóan vagyunk a tájszavakkal is, bár egy részük a mondatösszefüggésből kétségtelenül érthető (mint pl. *összebarmol*, 25, 28, *kögül*, 26, *templompribék*, 29, *rezgeni*, 362, *szuszkolódik* 363, *kahog* 364); jónéhány azonban kívánna magyarázatot (*sejtán* 60, *csizlik* 56, *habókos* 56, *réztollú bagó* (= bagoly) 75, *tarka-bíró* 56, *miszlik* 155, *csörtög* 278, *zákányos* 301, *nyihároz* 345, *kompotyódik* 380, *jarba* 335, *szükszul* 341 stb.)

Lenne néhány tárgyi magyarázni való is, ha már azt, hogy „ödzik a bocskora”, magyarázza (*zálogos tehén* 26, *Molináry baka* 29, *Kukália* 30, *33-as bizottság* 196 stb.), valamint a jegyzetben említettekén kívül is néhány név, mely párszavas magyarázatot igényelt volna (*Horváth Zoltán* 101, *Smith Ádám* 169, *Somogyi Szilveszter* 50, *Szentgyörgyi Albert* 286, *Farkas Szilárd* 310, *Kállay Albert* 383, *Beck Pista* 416). Ismétlem, vitatható, hogy minderre szükség van-e, de mindenesetre, ha olyanokat magyarázunk, mint amilyenekre a könyv vállalkozott, akkor — konzekvensen — ezeket is meg kellene magyaroznunk; hiszen aki nem tudja Bartucz Lajosról, hogy kicsoda, éppúgy nem tudhatja Szentgyörgyi Albertől s még kevésbé pl. Somogyi Szilveszterről.

A jegyzetekben említett aetiologikus mesének néprajzi szakszava: eredetmagyarázó

mese (475). Átokházáról elmondható, hogy ma Ásotthalom néven önálló község (476). Az atrec nem egyszerűen magyarosítása a német Adresse-nek, hanem népnyelvi alakja (476). Nem szabatos a jegyzet a Dömötörtemplomról, mert a fennmaradt Dömötörtorony nem a Fogadalmi templom előtt lebontott belvárosi templom tornya, hanem annak falából előkerült, sokkal régebbi, Árpádkori templom maradványa (477).

Sajtóhiba is akad. Egy részük nem veszélyes, de az bosszantó, ha a *lánybogyú* almát *lúgybogyú*nek szedik (65), mert akkor értelmetlenné válik az asszociáció: „rácáhozik az ebhitű török” az alma láttán az adakozók lányaira...

Végül elkelt volna a kötetbe néhány illusztráció is, legalább a címlap elé egy jó Móra-portré.

*

Kizárólag a kötet szövegkiadási problémáival foglalkoztam, mert szükségesnek véltem, hogy a további kötetek az első bizonyos tanulságait hasznosítsák. Tudomáson van arról, hogy a sorozatszerkesztőnek a kronológiai szövegközlést illető szándéka a kiadó akaratán hiúsult meg, így az erről elmondottakat a Magvető kiadónak adresszálom; talán még nem késő belátniok, milyen következtelenségekbe kényszerítik bele a vállalkozás tudományos munkásait, akik helyes fölfogással — és gazdag bibliográfiai apparátussal — a gyűjteményes kiadás egyedül járható útját tervezték. Ugyanígy meggyőződtem arról, hogy a magyarázó jegyzetektől szintén a kiadó hagyta ki önkényesen a hiányolt kifejezéseket, s ezzel ismételtelen kellemetlen helyzetbe hozta a sajtó alá rendezőket. Végezetül el akarom kerülni a látszatát, mintha a tárgy történeti párhuzamokat hiányként kérném számon a jegyzetektől; csupán az álkalimat ragadtam meg, hogy a kötet anyaga kapcsán ezt a problémát előtérbe állítsam.

Újból hangoztatom, hogy Vajda László, a sorozat szerkesztője (nevének a sorozatjelzés alatt, nem pedig a kötet címlap verzóján lenne a helye!) a legalkalmasabb a gyűjteményes Móra-kiadás gondozására, amint ezt már az első kötet jegyzetei is igazolták, noha ebben a kötetben még kevésbé csillogtathatta meg anyagismeretét; hozzáértése még csak ezután, az eddig kiadatlan anyagokat tartalmazó kötetek napvilágra kerülésekor fog igazán kiderülni.

Az olvasók szinte oly érdeklődéssel várják a következő köteteket, mint az irodalomtudomány munkásai.

Péter László